

NORDISK ARKITEKTURFORSKNING

Nordic Journal of Architectural Research

1-2016

**THEME ISSUE
LANDSCAPE ARCHITECTURE:
INTELLECTUAL TRADITIONS
IN A NORDIC CONTEXT**

Nordic Journal of Architectural Research

ISSN: 1893-5281

Theme Editor:

Per Hedfors, Division of Landscape Architecture, Department of Urban and Rural Development, Swedish University of Agricultural, Sweden.

Chief Editors:

Claus Bech-Danielsen,

Danish Building Research Institute, Aalborg University, Denmark.

Madeleine Granvik,

Swedish University of Agricultural Sciences, Department of Urban and Rural Development, Unit of Landscape architecture, Sweden.

Anni Vartola,

Architecture Information Centre Finland, Finland.

For more information on the editorial board for the journal and board for the association, see <http://arkitekturforskning.net/na/pages/view/Editors>

Submitted manuscripts

Manuscripts are to be sent to Madeleine Granvik (Madeleine.Granvik@slu.se), Claus Bech-Danielsen (cbd@sbi.aau.dk) and Anni Vartola (anni.vartola@gmail.com) as a text file in Word, using Times New Roman font. Submitted papers should not exceed 8 000 words exclusive abstract, references and figures. The recommended length of contributions is 5 000–8 000 words. Deviations from this must be agreed with the editors in chief. See Author's Guideline for further information.

Subscription

Students/graduate students

Prize: 27.5 Euro

Individuals (teachers, researchers, employees, professionals)

Prize: 38.5 Euro

Institutions (libraries, companies, universities)

Prize: 423 Euro

Membership for the association

5.5 Euro (for individuals who get access to the journal through institutions)

Students and individual subscribers must inform about their e-mail address in order to get access to the journal. After payment, send the e-mail address to Trond Haug, trond.haug@sintef.no

Institutional subscribers must inform about their IP-address/IP-range in order to get access to the journal. After payment, send the IP-address/IP-range to Trond Haug, trond.haug@sintef.no

Payment

Sweden, pay to: postgirokonto 419 03 25-3

Denmark, pay to: Danske Bank 16780995, reg.nr. 3409

Finland, pay to: Danske Bank 800013-70633795, IBAN code FI30 8000 1370 6337 95

Norway, pay to: Den Norske Bank 7877.08.13769

Outside the Nordic countries pay in Euro to SWIFT-address: PGS ISESS Account no: 4190325-3, Postgirot Bank Sweden, SE 105 06 Stockholm

Published by SINTEF Academic Press

P O Box 124 Blindern, NO-0314 Oslo, Norway

CONTENTS

LANDSCAPE ARCHITECTURE: INTELLECTUAL TRADITIONS IN A NORDIC CONTEXT. EDITORS' NOTE	5
PER HEDFORS, MADELEINE GRANVIK, CLAUS BECH-DANIELSEN AND ANNI VARTOLA	
TYPOLOGISERING AV KRITIKKER I HAVEKUNST: SKRIFTLIG FREMSTILT LANDSKAPSARKITEKTUR SOM UTTRYKK FOR EN TANKETRADISJON	9
NINA MARIE ANDERSEN	
PUBLICATIONS USED IN THE EARLY YEARS OF LANDSCAPE ARCHITECTURE: SEVEN NORDIC SCHOLARS' SELECTION	33
PER HEDFORS	
DEN EUROPEISKE LANDSKAPSKONVENSJONEN – EN PASTORALE FOR VÅR EGEN TID?	51
ANNE KATRINE GEELMUYDEN OG MARIUS FISKEVOLD	
ESSAYS	
BIDRAG TIL EN FRAMVOKSENDE TANKETRADISJON – OM MIN VEI TIL ERKJENNELSE	81
OLAV R. SKAGE	
FRA KOMPENDIER TIL BANEKRYTTEDE FORSKNINGSLITTERATUR TEORI OG TANKETRADISJONER INNEN LANDSKAPSARKITEKTUR	93
KARSTEN JØRGENSEN	
GRØNNSTRUKTUR I NORSK TAPNING. IDÉGRUNNLAG OG INSPIRASJONER	109
KINE HALVORSEN THORÉN	
MILJÖETIK, DIDAKTIK OCH MOBILITET I NORDISK LANDSKAPSARKITEKTUR?	131
DAVID KRONLID	
DEBATE	
ARKITEKTFÖRMÅGAN SOM TILLVÄGÅNGSSÄTT VID UTFORSKNING – VAD ÄR FORSKNING INOM ARKITEKTPROFESSIONEN?	145
LENNART NORD	

FRA KOMPENDIER TIL BANE- BRYTENDE FORSKNINGS- LITTERATUR. TEORI OG TANKE- TRADISJONER INNEN LANDSKAPSARKITEKTUR

KARSTEN JØRGENSEN

Abstract

Denne artikkelen er en undersøkelse av ulike trender i forskningen innen landskapsarkitektur med utgangspunkt i en del av den litteraturen som var sentral for meg i min studietid. Fire ulike hovedtemaer innen forskningen identifiseres: kulturlandskap, boligområder, urban formgivning og historisk analyse. Kompendiene og den forskningen som lå bak kan i ulik grad anses å ha vært skoledannende eller trendsettende når de ses i sammenheng med nyere forskning på disse feltene. Egil Gabrielsens kompendium *Landskapsarkitektur* fra 1969 var en viktig påpekning av betydningen av formgivningen i faget, og denne holdningen gjenspeiles i dag av et økende antall publikasjoner med presentasjon av samtidige verk. Magne Bruuns kompendium *Boligområder* fra 1970 pekte fram mot forskning knyttet til naturens tåleevne i utbyggingsområder, og mot undersøkelser av boligkvalitet i dagens forskning. Innen kulturlandskap ble Vidar Asheims kompendium fra 1975 på mange måter utgangspunktet for dagens forskning på området. *Hagekunstens historie* fra 1975 presenterer et tradisjonelt syn på forskningen innen hagekunst. Mot slutten av 1980-tallet ble perspektivet utvidet ved at det ble satt i gang banebrytende forskning på funksjonalismen innen hagekunst – blant annet Gröning og Wolschke-Bulmahns studier av nasjonalsosialismens landskapsarkitektur og Malene Hauxners undersøkelse av modernismens gjennombrudd i nordisk landskapsarkitektur. Dette fokuset på samtidshistorie har blitt bestemmende for undertegnedes egen forskning. Til sammen har disse arbeidene utgjort en basis for min forståelses-horisont i landskapsarkitektur.

Emneord:
forskningstrender, forståelses-
horisont, modernisme, samtids-
historie

Landskapsarkitekturens forståelseshorisont

Den kulturarv som preger en disiplin eller en fagtradisjon, er bestemmende for dette fagets intellektuelle synsrand, fagets forståelseshorisont. På noen fagfelter etableres dette i form av en kanon som viser hvilke verk som er de mest sentrale for faget. Å undersøke et fags forståelseshorisont er både viktig og vanskelig. Det er viktig fordi denne horisonten, selv om den stadig endrer seg gjennom nye bidrag til fagtradisjonen og nye tolkninger av tidligere bidrag, utgjør et viktig grunnlag for fagets legitimering både innad og utad. Disiplinen – eller, i forbindelse med landskapsarkitektur, også yrket, eller profesjonen – kan stivne i en tilbakeskuende holdning og selvbekreftende praksis hvis ikke denne forståelseshorisonten utsettes for kritisk analyse. En slik analyse kan være vanskelig fordi de som er nærmest til å gjøre det, ikke har noe annet ståsted å analysere denne forståelseshorisonten fra enn nettopp fra innsiden, innenfor den horisonten som skal kritiseres. Man kan, som kjent, ikke kvitte seg med sin forståelseshorisont; tvert imot: en vesentlig del av den vil være ubevisst og mer eller mindre utilgjengelig for oss. Likevel er det et sunnhetstegn for en disiplin at den setter kritiske søkelys på sine røtter. En fagtradisjon som stadig utsetter sitt eget forståelsesgrunnlag for kritisk analyse, vil være bedre rustet mot faglig legitimering av uholdbare prosjekter og tendenser.

Landskapsarkitektur bygger delvis på hagekunst som har røtter tilbake til renessansens kunstvitenskapelige universitetsmiljøer på 1400-tallet.¹ Som selvstendig vitenskapelig disiplin² ble faget imidlertid først etablert i løpet av det 20. århundre. Faget er således svært ungt som universitetsfag, og det er i liten grad etablert noen kanon, selv om det har vært en tendens de siste årene til å publisere utvalg av de viktigste bygde verk innenfor landskapsarkitektur på samme måte som det har blitt gjort i arkitektur.³ Også publiserte tanketradisjoner innen landskapsarkitektur har blitt gjenstand for evaluering, for eksempel i tidsskriftsartikler, som i *Utblick Landskap* nr. 1, 1992, hvor et utvalg fagpersoner skrev om bøker som hadde betydd mest for dem. På den internasjonale scenen hadde det amerikanske tidsskriftet *Landscape Journal* nettopp publisert en tilsvarende undersøkelse, i artikkelen “Most Influential Books” av redaktørene Robert Riley og Brenda Brown i (*Landscape Journal* nr. 2, 1991). Her ble 22 utvalgte høyt profilerte landskapsarkitekter utfordret til å beskrive de fem mest innflytelsesrike bøkene i faget. Svarene varierte (som i *Utblick landskaps* undersøkelse) fra *Det gamle testamente* til J.B. Jackson. Og i 2008 presenterte tidsskriftet *JoLA* en tilsvarende øvelse hvor medlemmene av tidsskriftets Editorial Board beskrev de tekstene fra de ti siste årene (det vil si fra slutten av 1990-tallet fram til 2008) som har hatt størst betydning for deres egen faglige utvikling (*JoLA*, 2008, pp. 84–90). Også her varierte svarene betydelig, og bare to tekster ble nevnt mer enn én gang. Det ser ikke ut til at landskapsarkitektur er modent for noen teorikanon ennå.

- 1 I *Greater Perfections* (Hunt, 2000, p. 33) knyttes forbindelsene mellom dagens praksis innen landskapsarkitektur eller “place making” og hagekunstens historiografi med referanser til Leon Battista Albertis verk om arkitektur fra 1499 og Bartolomeo Taegios *La Villa* (Milano, 1599).
- 2 Det vil si med egne lærestoler på universitetsnivå, inkludert professorater i hagearkitektur eller landskapsarkitektur. Dette vokste fram i USA og Europa knyttet til en rekke landsbrukshøgskoler, og med det første program på master-nivå etablert av Frederick Law Olmsted Jr. ved Harvard University i 1900 (se Jørgensen and Suneson, 1999).
- 3 Institusjonen LAE (Landscape Architecture Europe Foundation) gir for eksempel ut en bokserie hvor de presenterer de viktigste LA-prosjektene i Europa, med en ny utgivelse hvert tredje år. De to første bøkene i serien er *Fieldwork* (Luiten, Dierich and Holden, 2006) og *On Site* (LAE, 2009). Også i Norge har det kommet ut en tilsvarende bok, *Ny norsk landskapsarkitektur* (Jørgensen and Stabel, 2010), som presenterer verk fra Norge i perioden 1989–2009.

På lengre sikt vil det være nyttig å gå i denne retningen, det vil si å utvikle en kanon for fagets teorigrunnlag.⁴ Det følgende er et forsøk på å gjøre rede for utviklingen av min egen faglige forståelsehorisont, for derigjennom å bidra til å blottlegge teori- og tanketradisjoner som har preget de siste 3–4 desenniers faglige utvikling. Som metode vil jeg ta utgangspunkt i den litteraturen jeg ble presentert for i min egen studietid på 1970-tallet, prøve å se hvilke tanketradisjoner denne står i, og hvilken relasjon disse tradisjonene har til min nåværende situasjon som forsker og redaktør. Deretter vil jeg nevne en, i mine øyne, viktig begivenhet, NLAs høstkonferanse i Oslo 1987, hvor modernismen i landskapsarkitekturen var tema, og hvor det ble presentert arbeider som fikk avgjørende betydning for min egen faglige utvikling. Avslutningsvis vil jeg presentere de viktigste av disse arbeidene og hvilket potensial for “skoledannelser” jeg ser i disse i dag.

Den første litteraturen

Da jeg studerte landskapsarkitektur ved Institutt for landskapsplanlegging, UMB⁵ 1974–80, var det politiske miljøet preget av etterdønningene etter 1968: Det var en motstand ved UMB mot for stor vekt på teoretiske fag; praksis, det vil si “arbeid på gølv” – gjerne i et fjøs – ble ansett som mer verdifullt enn teoretiske studier. For meg passet dette dårlig; jeg hadde begynt på studiet fordi jeg oppfattet det som et arkitektur- og planleggingsfag. Den biologiske tilknytningen generelt, og forbindelsen til landbruk spesielt, var ikke så viktig for meg. I løpet av studietiden var jeg stadig på jakt etter tilknytningspunkter mot arkitektur.⁶ I tillegg var tiden preget av et økende fokus på naturverdier. 1970 var FNs internasjonale naturvernår, og i Norge fikk Mardøla-aksjonen for bevaring av en foss og dens landskap meget stor oppmerksomhet. Kanskje var det slike strømninger som førte til at jeg ble interessert i å søke LA-studiet. Interessen ble i alle fall ikke vekket av møtet med en omfattende og inspirerende faglitteratur, for den fantes knapt.

Tilfanget av litteratur innen faget landskapsarkitektur har imidlertid økt kraftig i løpet av de fire tiårene fra 1970- til 2000-tallet. I dag har pensumlistene en tendens til å bli altfor lange; det er for eksempel et problem å velge ut hvilke av de mange verkene om hagekunsthistorie jeg skal anbefale at studentene leser. Mitt studiebibliotek på 1970-tallet bestod primært av et stort antall kompendier: tekster skrevet av lærere ved Institutt for landskapsplanlegging til bruk som kurslitteratur. Disse var gjerne bygget opp omkring forelesningene i de ulike emnene vi studerte: plantebruk, boligplanlegging, hagekunsthistorie, landskapsforming, kulturlandskapsforvaltning. I tillegg til lærernes egne tekster var det klippet inn artikler fra andre fagpersoner som utdypet temaene, kanskje ut fra et utenlandsk perspektiv. Disse kompendiene utgjorde hoveddelen av pensum i de fleste LA-fagene. De dekket i stor grad hele feltet og kunne brukes som oppslagsbøker i forbindelse med konkrete prosjekterings-

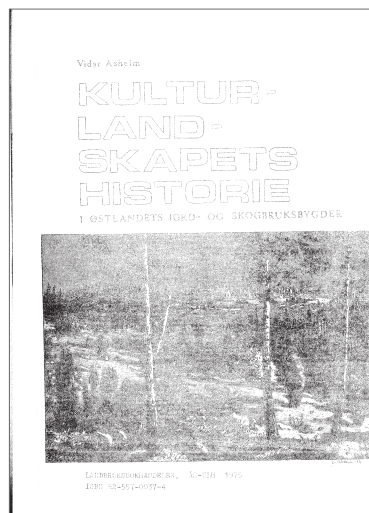
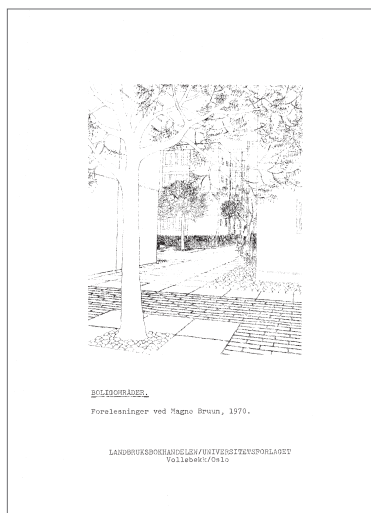
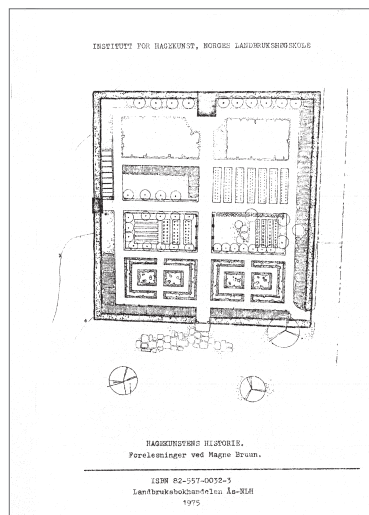
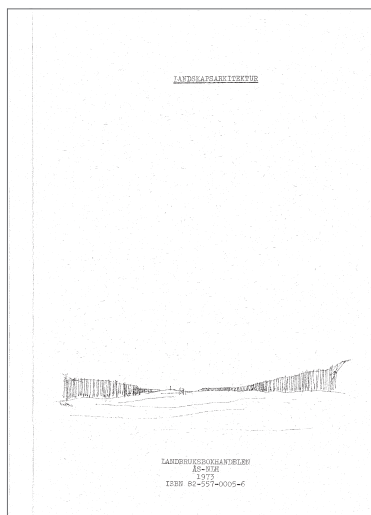
4 Det er gjort en del forsøk på å lage en teorikanon de siste årene. Spesielt er det verd å merke seg *Theory in Landscape Architecture. A Reader* fra 2002, hvor forfatter og redaktør Simon Swaffield har samlet tekster fra en rekke forfattere i seks tematiske kapitler, fra grunnleggende teori i faget, til teori om designprosessen, om betydning og opplevelse, om landskapsrepresentasjon, om økologiske aspekter og til slutt om overordnet landskapsplanlegging (Swaffield, 2002).

5 Universitetet for miljø- og biovitenskap (UMB). Institusjonen het Norges landbrukshøgskole fram til 2005 da den fikk formell universitetsstatus. Instituttet het på denne tiden Institutt for landskapsarkitektur, men skiftet navn til Institutt for landskapsplanlegging (ILP) i 1993. I artikkelen vil dagens betegnelser ILP og UMB bli brukt.

6 Studieåret 1977 tilbrakte jeg for eksempel høstsemesteret ved Arkitekthøyskolen i Oslo som del av mitt LA-studium.

oppgaver. I tillegg bestod mitt LA-bibliotek av noen få klassikere som J.O. Simonds *Landscape Architecture* (1961), Susan and Geoffrey Jellicoes *The Landscape of Man* (1975) etc. Jeg var også så heldig å få tak i et eksemplar av C.W. Schnitlers *Norske Haver i gammel og ny tid* (1916) og en del andre eldre hagebøker.

Men det var kompendiene som var viktigst i begynnelsen. Jeg har valgt ut fire eksempler som både er typiske og som tåler et gjensyn etter ca. 40 år: Egil Gabrielsen: *Landskapsarkitektur* (1973), Magne Bruun: *Hagekunstens historie* (1975) og *Boligområder* (1970) og Vidar Asheim: *Kulturlandskapets historie* (1975).

De fire kompendiene: Egil Gabrielsens *Landskapsarkitektur* (1973), Magne Bruuns *Hagekunstens historie* (1975) og *Boligområder* (1970) og Vidar Asheims *Kulturlandskapets historie* (1975), har vært del av skoledannelser innen faget.

Egil Gabrielsens *Landskapsarkitektur* er basert på hans forelesninger i innføringsemnet "Landskapsarkitektur 1". Kompendiet ble gitt ut første gang i 1969, revidert og nyoptrykket i 1971 og -73, og tar for seg grunnleggende begreper i landskapsarkitekturen. Det er delt inn i 3 kapitler. Kapittel 1: Landskap: "Natur – form – menneske" handler om begreper og definisjoner, og grunnleggende forhold som dimensjoner, målestokker og proporsjoner i landskapet. Kapittel 2: "Landskapsutvikling" tar for seg landskapets komponenter, dynamikk, økosystemer og hovedkategorier landskap. Kapittel 3: "Mennesket påvirkes og påvirker" dreier seg om opplevelse av landskapet, nærvirkning versus fjernvirkning, med mer. Kompendiet er illustrert med forfatterens tegninger og skisser på en måte som inspirerte studenter til eksperimentering med egne skisser. En grunnholdning i kompendiet er en kunstnerisk innfallsvinkel og et "formgivnings-imperativ". Han siterer den svenske modernist og billedkunstner Siri Derkert når hun sier: "Kunstneren må ikke glemme formgivningen i landskapet. Den er like viktig som all annen kunstnerisk formgivning" (Gabrielsen, 1973, p. 63). Men forklaringen på hvordan og hvorfor det skulle formgis var mer ullen og usikker, og stod i et spenningsforhold til den antielitære holdning som var dominerende spesielt i studentmiljøer på denne tiden. Gabrielsen viser blant annet til Peter Shephard⁷ og presenterer landskapsarkitekturen som "en gren innen arkitekturen". I et av de første prosjektene i mitt LA-studium som helhet, laget jeg en oppgavebesvarelse som Gabrielsen oppfattet som en provokasjon, men som likevel knapt var utypisk for 70-tallets avvising av stilbegreper og formgivning: Jeg leverte en plan for en privathage, som bare var tomt slik den var, med huset plassert på et egnet sted. Mitt argument var at hagen ville utvikles av beboerne selv på bakgrunn av deres ønsker og behov. Forslaget fikk ikke særlig gehør hos Gabrielsen; han mente jeg burde innta en mer aktiv rolle som planlegger og formgiver.⁸

Magne Bruuns kompendium *Hagekunstens historie* fra 1975, en revidert og gjenoptrykket utgave av kompendiet fra 1967, er en framstilling av denne historien tilpasset undervisningen i emnet "Hagekunstens og byggekunstens historie". Kompendiet er i stor grad basert på kilder som Gothein (1914), C.W. Schnitler (1916) og C.Th. Sørensen (1959). Det som gjør kompendiet interessant, er presentasjonene og analysene av norske historiske hager basert på registreringsarbeid fra rundt 1960 utført av Magne Bruun og Egil Gabrielsen ved Institutt for landskapsplanlegging. Bruun har publisert mye av dette stoffet i ulike artikler og bøker, se for eksempel Bruun (1963; 1969–70, pp. 182–207), og i 2007 kom hans store verk *Norske Hager* hvor materialet og analysene fra rundt 1960 utgjør en viktig del av kildematerialet.⁹ Modernismen er knapt behandlet i Bruuns kompendium. Framstillingen stopper i hovedsak kort etter århundreskiftet 1900, og perioden fra 1920-tallet til 1975 omtales skjematisk på de to siste sidene. Heller ikke forelesningene i faget røpet stort om fagets historie fra det århundret vi befant oss i og som jeg følte preget vår sam-

7 Britisk arkitekt med et sterkt fokus på natur og landskap. Han utga blant annet boken *Modern Gardens* i 1953. Shephard ble født i 1913 og døde i 2002.

8 I dag er det lett å se at denne holdningen kan knyttes til den motstanden mot forbrukersamfunnet som vokste fram på 1970-tallet. Arkitektens oppgave var å tjene arbeiderklassen. Se for eksempel Eggen (1975, pp. 6–9).

9 Denne boken ble ikke gitt ut i noe vakuum: Få år tidligere (2000–2002) kom det store verket *Danmarks havekunst* ut i tre bind, med Hakon Lund, Lulu Salto Stephensen og Annemarie Lund som forfattere (Lund, et al., 2000–2002), og i 2000 kom også *Svensk trädgårdskonst under fyra-hundra år* med Thorbjörn Andersson, Tove Jonstoj og Kjell Lundquist som redaktører (Andersson, et al., 2000).

tid mer enn noen av de foregående. Dette opplevdes som et stort savn under studiet, men i ettertid kan jeg se at det som pedagogisk grep har vært svært effektivt: Det meste av min forskningsinnsats har rettet seg mot denne perioden, men med klar inspirasjon fra historieforelesningene om de tidlige epokene.

En liten del av det etterlyste kom riktignok allerede med det andre kompendiet fra Bruuns hånd: *Boligområder* fra 1970, forelesninger tilpasset emnet "Boligplanlegging" som vi fulgte i 3. studieår. Kompendiet gir en god oversikt over alle relevante temaer som boligfunksjoner, utnyttelsesgrad, trafikk løsninger, grøntområder, områder for lek og ulike byggestyper. I tillegg inneholder kompendiet en historisk gjennomgang av boligplanleggingens historie, med kapitler om New Towns og Le Corbusier og Frank Lloyd Wright. I min studieplan ble således modernismen i hagekunsten presentert gjennom boligplanleggingen. Interessen for fagets historie, spesielt den nyere historien, ble derfor stimulert gjennom disse to publikasjonene, om enn på indirekte vis: gjennom et fravær og et sideblikk.

Vidar Asheims *Kulturlandskapets historie* er basert på hans forelesninger til emnet "Kulturlandskapets historie". Kompendiet belyser det norske landskapets historie i både geologisk og historisk tid, med vekt på det østnorske landskapet og utviklingen av landbruket. Det viser i tillegg eksempler på en metodisk tenkning omkring og framstilling av aktuell landskapsutvikling. Gjennom enkle "tegneserier" gir forfatteren analyser av forskjellige scenarioer for utvikling av ulike landskap med utgangspunkt i ulike premisser. Denne metoden ble publisert i *Landskap*¹⁰ i 1972, i *Landscape Architecture*¹¹ og senere i boken *Kulturlandskapets Historie* (1978). Ifølge Arne Lie Christensen var det Vidar Asheim som institusjonaliserte den normative bruken av begrepet kulturlandskap (Christensen, 2002, p. 204). Asheims kompendium og bøker reflekterer en økende interesse for landskapsforvaltning og utgjør dermed, sammen med Magne Bruuns arbeid med nordiske kulturlandskap,¹² en del av bakgrunnen for arbeidet som etter hvert ledet fram mot Den europeiske landskapskonvensjonen.

Tidsskriftet *Landskap*

Gjennom eksterne forelesere i studiet og, ikke minst, gjennom tidsskriftet *Landskap* ble denne grunnlitteraturen fra kompendiene supplert med viktige stemmer fra nabolandene. Vi fikk et gunstig tilbud på studentabonnement på tidsskriftet i første studieår, og dette var grunnfundenes Fressen for en som meg, som syntes teoritilfanget i studiet snarere var for lite enn for stort. Her fikk jeg presentert et bredt spekter av LA-prosjekter som bidro til at jeg gradvis fikk et klarere bilde av

10 Asheim (1972). Tidsskriftet het *Havkunst* fra 1920 til 1968. Fra og med årgang 50, i 1969, var navnet *Landskap*. Landskap med "p" fordi det ble utgitt av landskapsarkitekturforeningene i Danmark, Norge og Sverige i fellesskap. Dette samarbeidet varte i 20 år, og fra 1981 het tidsskriftet *Landskab*.

11 Artikkelen "Scandia Nostalgica" i *Landscape Architecture* i 1973, skrevet av redaktøren Grady Clay (Clay, 1973), er en kommentar til artikkelen i *Landskap* nr. 6, 1972, hvor Clay angrep Asheims nostalgiske holdning til landskapsutvikling, ikke hans metode. Asheim svarte på kritikken i *Landscape Architecture*, July 1974 i et kort innlegg hvor han skisserer mål for fremtidig forskning innen kulturlandskapsforskning, og hvor han sier at denne blant annet må kunne svare på "In which way such parameters as 'depth' and diversity of natural history and of cultural history can be utilized as simple and surveyable standard for the potential adventure in a territory." Vidar Asheim bidro i stor grad til å realisere disse målene i sin videre forskerkarriere, blant annet i NIJOS.

12 Nordisk Ministerråd (1987b). På bakgrunn av dette arbeidet deltok Magne Bruun blant annet i utarbeidning av rapporten *Nordens landskap* (Gaukstad and Sønstebo, 2003).

hva faget innebar. I 1975 publiserte tidsskriftet en serie med artikler kalt "Vor situation i tiden". Rolf Gunnar Andersson, som var svensk medlem av redaksjonen, inviterte åtte profilerte fagpersoner fra de tre nordiske landene som hadde ansvar for tidsskriftet den gangen, til å diskutere de mest brennende temaer i landskapsarkitekturen. Det at to av mine lærere i LA-studiet, Magne Bruun og Mette Eggen, var med blant bidragsyterne, gjorde at jeg fikk økt tiltro til at det som var grunnlitteraturen – kompendiene, skrevet av blant annet disse to – faktisk var gyldig og aktuell som basis for mine studier. Andersson skrev i innledningen til artikkelserien, som ble publisert i nr. 1, 2 og 3 i 1975-årgangen av *Landskap*, om mangelen på bevissthet omkring landskapsarkitekturens kulturarv:

... flera generationer landskapsarkitekter helt tappat kontakten med sitt kulturella arv. Över lag präglas tiden av denna skrämmande brist på positiv traditionsuppfattning och intresse för sammanhang i kulturellt fortskridande. Det är ett farligt tecken eftersom sambanden mellan orsak och verkan, mellan då-nu-sen ändå alltid finns där hela tiden. Utan att de uppmärksammas. Det är bevis för intellektuell och känslomässig medvetlöshet, när sådant förbises. Inte undra på att vi är rotlösa och har svårt att definiera oss. Andersson (1975)

Det er tvilsomt om artikkelserien bidro til å styrke en enhetlig definisjon av faget. Artiklene sprikte tematisk fra Mette Eggens "Landskapsanalyse og klassekamp" til C.Th. Sørensens elitistiske vyer om organisering av faget (Eggen, 1975; Sørensen, 1975). Men den bidro til økt debatt: Allerede før alle bidragene var publisert, ble serien kommentert (Mørup Jensen, 1975), og kommentarene og debattene fortsatte lenge etterpå, både i *Landskaps* spalter og i andre fora siste halvdel av 1970-tallet. Flere av temaene som ble behandlet i artikkelserien, ble gjenspeilt i publikasjoner på 1970-tallet, for eksempel barnas landskap i byer. I 1979 var det FNs internasjonale barneår, og samme år ga Foreningen Norden ut boken *Barnens miljø i Norden* (Lundström and Landqvist, 1979) hvor de ofte mistrøstige oppvekstmiljøene for barn i byer ble diskutert. Da jeg fikk min første jobb etter å ha avsluttet studiene i 1980, dreide den seg om utvikling av barns utemiljø i Oslo indre by, og jeg fikk stor glede av publikasjoner som *Barnen och den fysiska miljön* (SOU, 1975) og ikke minst *Det är möjligt!* (Koinberg, Stenmark and Holm, 1979).¹³

Anerkjennelsen av modernismen i landskapsarkitektur som forskningsfelt

Som vist over er landskapsarkitekturen en ung disiplin som bygger på en gammel tradisjon. Den første bruken av betegnelsen "landskapsarkitekt" faller sammen med det som gjerne kalles "det moderne gjennombrudd" i siste halvdel av 1800-tallet.¹⁴ Modernismen som stilbetegnelse, derimot, brukes gjerne om den stilen som preger 1930-tallets landskapsarkitek-

13 Stillingen var en prosjektstilling i Oslo kommune finansiert av Forbruker- og administrasjonsdepartementet. Se Jørgensen (1984).

14 "Det moderne gjennombrudd" er et begrep som er lånt fra litteraturforskningen, der det betegner den naturalismen som tok over etter romantikken i nordisk litteratur på slutten av 1800-tallet. I vår sammenheng er det nærliggende å knytte begrepet til Parkbevegelsen som feiet over den vestlige verden med store satsninger på parker og avenyer i byutviklingen, blant annet inspirert av Central Park fra 1860-tallet på Manhattan, planlagt av blant andre Frederick Law Olmsted, som gjerne regnes som den moderne landskapsarkitekturens far, og den første som brukte betegnelsen "landskapsarkitekt" i 1865 (Beveridge and Rocheleau, p. 27).

tur (det vil si nært beslektet med “funksjonalismen”) og etterkrigstiden, det vil si perioden fra 1940-tallet og fram til i dag. På 1980-tallet utviklet landskapsarkitekter i Norge en økende selvbevissthet. Tiåret ble innledet med den store internasjonale konkurransen om “det 20. århundrets park i Paris”, og kort tid etter lyste Oslo kommune ut konkurransen “Byen og Fjorden” hvor Oslos forhold til sjøsiden ble tematisert. Begge disse konkurransene fikk stor oppmerksomhet, og det gjorde også landskapsarkitektur som fag, idet det i økende grad fikk anerkjennelse for urban formgivning, for eksempel i prosjekter som Aker Brygge og Sonja Henies Plass i Oslo. Det ble stadig mer vanlig at landskapsarkitektkontorer inngikk i konstellasjoner med store arkitektfirmaer når viktige urbane oppgaver skulle løses, og antallet publikasjoner innenfor fagområdet begynte å stige. I 1981 ga tidsskriftet *Byggekunst* for første gang ut et temanummer om “Byens landskap”.

I 1987 arrangerte Norske landskapsarkitekters forening (NLA) en vårkonferanse i Oslo med temaet “Stilretninger og formspråk i hage- og landskapsarkitektur i Norge siste 100 år.” I tillegg til en del norske fagfolk var det tre utenlandske innledere som satte preg på arrangementet. Den ene var professor i arkitektur Nils-Ole Lund. Hans innlegg “Modernisme og modernismekritikk” ga en kunst- og arkitekturhistorisk oversikt over perioden 1880–1985, med referanser blant annet til boken *Teoridannelser i arkitekturen* (Lund, 1970). Det andre utenlandske innlegget var Malene Hauxner, lektor ved Institutt for Have og Landskap, Landbohøjskolen i København. Hun presenterte ansatsen til det som senere skulle bli hennes doktoravhandling *Fantasiens have. Det moderne gjennombrudd i havekunsten og sporene i byens landskap* (Hauxner, 1993). Innlegget gav en oversikt over utviklingen innen dansk og internasjonal landskapsarkitektur fra slutten av 1800-tallet fram til 1930-tallet. Den nye monumentaliteten og senere det moderne gjennombrudd i landskapsarkitekturen ble satt i forbindelse med utviklingen innen arkitektur og billedkunst, og med byutvikling og samfunnsutvikling generelt. Gjennom denne kontekstualiseringen ble det blant annet lettere å se sammenhengene mellom den formelle hagen og den tidlige modernismen, som også var svært relevante for norske forhold, for eksempel i Olav L. Moens¹⁵ verk.

Den tredje utenlandske innleder var Joachim Wolschke-Bulmahn fra TU Hannover (i dag: Leibniz Universität Hannover). Hans innlegg “Die Diskussion um den ‘kommende Garten’ in Deutschland seit 1900” var en presentasjon av verket *Die Liebe zur Landschaft* (Gröning and Wolschke-Bulmahn, 1987). Wolschke-Bulmahn presenterte analyser av arbeidene til viktige landskapsarkitekter i Tyskland som Willy Lange og Leberecht Migge, som kastet nytt lys over begreper som “naturhage” og “stedegne arter”. Spesielt fokuserte innlegget på hvordan den framvoksende nasjonalsosialistiske bevegelsen på 1920- og 30-tallet utnyttet en økende bekymring for forstyrrelse av økologiske sammenhenger til å styrke sine

15 Olav L. Moen var en sentral figur i norsk landskapsarkitektur, både som prosjekterende landskapsarkitekt i perioden 1919 til ca. 1950 og i egenskap av lærer ved den nyopprettede linjen for hagekunst ved NLH i samme periode. Han ble ansatt som dosent ved institusjonen i 1919 og ble professor samme sted i 1938. Hans prosjekter kjennetegnes av en klar nyklassisistisk formgivning med aksialitet, rette vinkler og klare proporsjoner. Se Jørgensen (1988, pp. 170–177).

argumenter for den nazistiske ideologi. Argumentasjonen fra for eksempel landskapsarkitekten Alwin Seifert, som tilhørte en innflytelsesrik gruppe innen bevegelsen, var at bare en samfunnsorden og etikk som var basert på naturvitenskap og økologi ville kunne bidra til et sunt og bærekraftig samfunn. Wolschke-Bulmahn viste i sitt innlegg hvordan en slik tilnærming til samfunnsplanlegging lett kan føre til katastrofe.¹⁶

I tillegg til disse innleggene, som ga skjellsettende nye perspektiver på faget, holdt Professor Egil Gabrielsen et innlegg kalt "Fra gjenreisning til velferdssamfunn" – en oppsummering av etterkrigstidens landskapsarkitektur i Norge fra en som hadde førstehåndskunnskap som aktør i perioden.¹⁷ Magne Bruun foreleste om norsk hagekunst fra romantikk til formalisme, 1880–1930. Stipendiat Karsten Jørgensen holdt to innlegg, et om sentrale norske aktører første halvdel av 1900-tallet, Olav L. Moen, Karen Reistad og Bitten Frølich, og et om trender og formspråk i landskapsarkitektur på 1900-tallet generelt. Samlet sett opplevdes konferansen som et gjennombrudd for en samtidshistorisk tilnærming til landskapsarkitekturen.

Ettertiden har på mange måter bekreftet at dette seminaret sammenfalt med en økt interesse for etterkrigsmodernismen spesielt og samtidshistorien generelt. To av de tre utenlandske bidragene ved konferansen har framstått som banebrytende for forskning innen landskapsarkitektur: Malene Hauxners lesning av landskapsarkitekturverk i en samfunnskritisk kontekst og Joachim Wolschke-Bulmahns analyse av den potensielle ideologiske ladningen av natur- og kulturlandskapet, har begge spilt avgjørende roller for forståelsen av 1900-tallets landskapsarkitektur. I de 25 årene som er gått etter konferansen, har antallet publikasjoner om modernismen i landskapsarkitekturen blitt mangedoblet, og dette feltet har utviklet seg fra å være et marginalt forskningsfelt til å bli svært utbredt og framtreddende. Dette viser seg i antallet bøker og andre publikasjoner om temaet, og også gjennom den måten disse to arbeidene har ført til omfattende debattvirksomhet. For eksempel ble Gröning og Wolschke-Bulmahns verk heftig diskutert spesielt i det amerikanske tidsskriftet *Landscape Journal* gjennom det meste av 1990-tallet. Bakgrunnen for debatten var blant annet at den amerikanske landskapsarkitekten Jens Jensen ble trukket inn som en som forfektet de samme ideene som de nasjonalsosialistiske landskapsarkitekter gjorde på 1920- og -30-tallet i Tyskland. Dette brøt med det heltebildet av Jensen som hadde oppstått i amerikanske historieskrivning.¹⁸ Også Malene Hauxners verk har blitt utfordret og kritisert, dels for å fremme en ensidig verk-analytisk tilnærming til den moderne historien, dels for den måten hun har knyttet landskapsarkitekturens historie til ideologiske strømninger, blant annet med referanse til Gröning og Wolschke-Bulmahns teorier. Det (uferdige) bildet av moderne landskapsarkitekturs historiografi som hadde festet seg, lente seg i stor grad på arkitekturfagets moderne histo-

- 16 Se også Wolschke-Bulmahn (1988). Denne artikkelen er basert på forelesningen på NLAs vårkonferanse i Oslo året før.
- 17 Gabrielsen arbeidet som privatpraktiserende landskapsarkitekt i firmaet Grindaker og Gabrielsen fra 1960 til 1965. Hans notat fra denne presentasjonen finnes, men er dessverre aldri blitt publisert i noen form. Det har likevel blitt en viktig referanse for en del av de som var tilstede på konferansen, for eksempel i Malene Hauxners bok *Med himlen som loft* (2002).
- 18 Debatten begynte høsten 1992, med artikkelen "Some notes on the mania for native plants in Germany" (Gröning and Wolschke-Bulmahn, 1992). Her viser forfatterne hvordan motviljen mot introduserte planter i tysk landskapsarkitektur i mellomkrigstiden var tett knyttet til nazistisk ideologi og såkal "bio-etikk". I tillegg knytter de forbindelse til en del samtidige fenomener som for eksempel beundringen for en tilsvarende holdning hos en del ikoner i amerikansk landskapsarkitektur, som Jens Jensen. Allerede i neste utgave av *Landscape Journal* (LJ) kom et tilsvar i form av et leserbrev fra Michael Charlesworth (1993) som tar skarp avstand fra Grönings og Wolschke-Bulmahns argumentasjon. I den neste utgaven skriver Kim Sorvig at Gröning/W-Bs forskning er basert på fordommer mot økologisk plantebruk (Sorvig, 1994). I samme utgave fikk Gröning og W-B med tittelen "If the shoe fits, wear it!", hvor de presiserer utgangspunktet for sine påstander, blant annet med henvisning til Heinrich Himmlers såkalte "landskapsregler" (Gröning and Wolschke-Bulmahn, 1994). Debatten fortsatte både i LJs spalter og i konferanser. Et eksempel er konferansen på Dumbarton Oaks i Washington i mai 1994 (Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture, 1997) (anmeldt av Lance Neckar (1995)). I artikkelen "Jens Jensen, native plants, and the concept of Nordic superiority (Egan and Tishler, 1999), blir ikke Jens Jensens nazistiske sympatier benektet som i en del tidligere innlegg, men kontekstualisert og alminneliggjort. Debatten avrundes for *Landscape Journals* del med et temanummer i 2000 om "bioregionalisme", hvor blant andre Jonathan Olsen demonstrerer at tenkingen har kommet noen skritt videre (Olsen, 2000). Her viser Olsen hvordan mange av de økopolitiske ideene til såkalt "grønne" politiske bevegelser overlapper med for eksempel nazistiske holdninger.

rie. Innen arkitekturforskningen har synet på modernismen endret seg,¹⁹ og Hauxners lesning av den moderne landskapsarkitekturens historie har på tilsvarende vis skapt en ny basis for tolkningen av vår nære historie.

Skoledannelser?

Som en konklusjon på dette lille tilbakeblikket på kilder som har hatt betydning for utviklingen av min forståelseshorison, skal jeg identifisere mulige skoledannelser som har manifestert seg i løpet av de ca. 40 årene denne artikkelen dekker, fra 1970 til i dag. Jeg definerer begrepet "skoledannelse" ganske løst, nærmest synonymt med framherskende trender innen landskapsarkitekturforskningen.

Alle de fire kompendiene jeg har nevnt foran, kan sies å ha hatt forbindelse med skoledannende tendenser i landskapsarkitekturen som studie- og forskningsfelt. Selv om de publikasjonene jeg behandler ikke nødvendigvis har vært skoledannende i seg selv, har de vært del av det man kan kalle skoledannelser innen faget. Det gjelder for eksempel Asheims kompendium *Kulturlandskapets historie*. Begrepet kulturlandskap ble utviklet innen geografi tidlig på 1900-tallet, men fikk ingen viktig plass innen landskapsarkitektur før omkring 1970.²⁰ I 1971 initierte Magne Bruun prosjektet "Kulturlandskapet – utviklingstendenser og potensial i et fraflyttingsområde" (se Austad and Norderhaug, 1999, p. 105). Etter denne tiden har dette utviklet seg til å bli et betydelig fagfelt innen landskapsarkitektur. Det er avholdt et stort antall konferanser, og Asheim har senere jobbet i NIJOS (Norsk institutt for jord og skogkartlegging – i dag kalt Skog og landskap) med utviklingen av et nasjonalt referansesystem for landskap, blant annet basert på et prosjekt i Nordisk Ministerråd (1987), *Natur- og kulturlandskapet i arealplanleggingen*. Som nevnt over kan dette ses som en forløper for det arbeidet som på europeisk nivå utviklet seg til Den europeiske landskapskonvensjonen. Det har ikke bare bidratt til utviklingen av landskapsarkitekturfagets forståelseshorison, men det har også satt temaet landskapsforvaltning på agendaen for langt bredere grupper av befolkningen.

Den selvbevissthet som utviklet seg i landskapsarkitekturfaget i løpet av 1980- og -90-tallet, gav seg utslag i et stadig tydeligere og djervere formspråk, og stadig tettere samarbeid med arkitekter og andre designprofesjoner.²¹ Dette kan ses som uttrykk for at den formgivende holdning som gjennomsyret Egil Gabrielsens kompendium har fått økt tilslutning. Det kan neppe sies å ha vært skoledannende å sette fokus på de kunstneriske sidene av landskapsarkitekturen. Dette temaet har tvert imot vært sentralt i norsk landskapsarkitektur helt siden etableringen av utdannelsen

19 Se for eksempel Tournikiotis (1999). John Dixon Hunt peker på behovet for en ny historiografi for hagekunst og landskapsarkitektur i *Greater perfections* (Hunt, 2000).

20 Geografen Michael Jones tilskriver Vidar Asheim etableringen av begrepet *kulturlandskap* i den norske debatten om landskapsverdier i artikkelen "Progress in Norwegian cultural landscape studies" (1988). Arne Lie Christensen bekrefter dette synet i boka *Det norske landskapet* (2002).

21 Eksempler på dette er den tidligere omtalte Sonja Henies Plass og Aker Brygge i Oslo fra 1989–90 av henholdsvis Snøhetta og 13.3. landskapsarkitekter, og Ole Bulls Plass/Kong Olav Vs plass i Bergen fra 1993 av Arkitektgruppen CUBUS. Se Jørgensen and Stabel (2010, pp. 104, 154, 136).

på Ås i 1919.²² Men Gabrielsens bidrag var å gjøre disse sidene av faget til gjenstand for forskning i sitt kompendium, og peke på behovet for å diskutere fagets estetikk, blant annet med referanse til Gunnar Sortes arbeid med miljøpersepsjon.²³ Det store antall “coffee table”-publikasjoner, av og med høyt profilerte landskapsarkitekter, viser at denne holdningen har vunnet terreng i de senere år.²⁴ Det at landskapsarkitekturens samtidshistorie har blitt et legitimt objekt for forskning og analyse, kan i alle fall til en viss grad tilskrives Gabrielsens (1973) kompendium fra 1969. Det samme fenomenet gjenspeiles også, og kanskje mer betydningsfullt enn alle de glansede publikasjonene, i den anerkjennelse som kan leses inn i at Skogskyrkogården i Stockholm ble innlemmet i Unescos verdensarvliste som et eksempel på modernistisk landskapsarkitektur i 1994.²⁵

Boligplanlegging har alltid spilt en viktig rolle i landskapsarkitekturen, både innen praksis og forskning, og det bærer også det ovennevnte kompendiet *Boligområder* preg av. Her refereres det til en rekke undersøkelser av aktuelle boligområder med mer, knyttet til aktuelle problemstillinger som barn og lek, lokalklima, støy og trafikkproblemer med mer. ILP var involvert i en del slike undersøkelser. Spesiell oppmerksomhet ble etter hvert viet vegetasjon og natur i boligområder, og her bidro stipendiat Anne-Karine Dyring (Dyring, 1978)²⁶ med viktig forskning på slutten av 70-tallet og tidlig på 80-tallet. Denne retningen innenfor boligforskningen har betydning når det gjelder planlegging og forvaltning av naturområder og fastlegging av et områdes tåleevne, og bør også vies oppmerksomhet når skoledannelser eller overordnede tendenser i forskningen innen landskapsarkitekturen etter 1970 skal telles opp. De siste årene har problemstillinger knyttet til urbane boligområder blitt stadig mer framtrødende. Her ligger det en mulighet for videreføring i framtidig forskning knyttet til boligkvalitet, for eksempel gjennom etterprøving av landskap og opplevelseskvalitet i ulike typer urbane boligområder.

Tradisjonene fra studier av hagekunstens historie danner en viktig del av bakgrunnen for publisering av forskning om landskapsarkitekturens historie. Man kan si at C.C.L. Hirschfelds store verk *Theorie der Gartenkunst* fra 1785 var starten på et “moderne” perspektiv på hagekunsten, fordi han innlemmet de offentlige parkene i sin studie.²⁷ Kapitlet om “Volks-gärten” utgjør en forholdsvis liten del av Hirschfelds verk, men senere bidragsytere, som John Claudius Loudon²⁸, Andrew Jackson Downing²⁹ og selvsagt Frederick Law Olmsted, som av mange regnes som den offentlige parkens far på bakgrunn av hans arbeid med Central Park i New York,³⁰ har videreført studiene av landskapsarkitekturens rolle i den offentlige rom. I løpet av 1800-tallet fikk den offentlige landskapsarkitekturen like stor betydning som den private. Tilsvarende fikk forskningen på offentlige parker etter hvert like stor betydning som tradisjonell forskning på private hager, og på 1900-tallet har denne utviklingen fortsatt. Utviklingen av den samtidshistoriske forskningen innen landskapsarkitektur har i dag en sammenlignbar betydning som tradisjonell hagekunsthistorisk

22 Karen Reistad valgte for eksempel å basere sin utdanning på kunstfag i Oslo og Berlin fra ca. 1920, fordi hun ikke anså det nyetablerte tilbudet på Ås som et brukbart alternativ (Jørgensen, 1986). Hun fikk støtte av den danske landskapsarkitekten Erik Erstad-Jørgensen, som kommenterte etableringen av studieprogrammet i Norge slik i 1921: “Men hvordan skal Landbohøjskolen, der er en læreanstalt for jordbrug under alle former: landbrug, skovbrug og havebrug, med mange udmerkede lærere såvel i forskjellige grundvidenskaber som kemi, fysik, geologi og botanik, foruden de mer specielle fag som plantefysiologi, plantepatologi og rene gartnerfag som køkkenhave dyrkning, frukthave dyrkning, planteskoledrift, blomsterkultur o.s.v., hvordan skal en ung gartner på denne anstalt blive uddannet i havearkitektur? (...) Hvor mange fag skulde en læreanstalt for havearkitekter ikke undervise i for at gøre fyldest? Foruden de praktiske ferdigheder som frihåndstegning, perspektivtegning, akvarelmaling og modellering, skulde de unge mennesker ved alle midler drages ind i kunstens verden. (...) Men til sådan undervisning er landbohøjskolen selvsagt ikke stedet; der kan en vordende havearkitekt i bedste tilfælde kun lære, hvordan haver ikke skal gøres,” (Erstad-Jørgensen, 1921, pp. 5–6). Kunstakademiet i København opprettet i 1921 en lærestol i hagekunst, og hagearkitekt G.N. Brandt ble fagets første lærer fra 1924. Først 40 år senere ble det etablert et studieprogram ved Landbohøjskolen i København som etter hvert utviklet seg til et program for landskapsarkitektur.

23 Gunnar Sorte foreleste på introduksjonskurset over sin lisensiatavhandling *Perception av landskap* (Sorte, 1971).

24 Et eksempel er *Light volumes* som presenterer prosjekter av Monica Gora (Diedrich, 2012).

25 Skogskyrkogården er designet av Sigurd Lewerentz og Gunnar Asplund etter at de vant konkurransen i 1914–15. Begge var utdannet arkitekter, men jobbet også med utforming av landskap. ICOMOS ble etablert i 1965 som et resultat av Venezia charteret av 1964. Da Venezia charteret fikk

forskning. Dette viser seg både i form av et stort antall forskningsbaserte publikasjoner omkring analyser av samtidshistoriske verk og tendenser i landskapsarkitekturen³¹, men også i en gjensidig styrking og vitalisering av forskningen på nyere og eldre hagekunsthistorie. Også forskning innen eldre hagekunsthistorie har økt i omfang og dybde i den senere tid. Både Hauxners og Grönings og Wolschke-Bulmahns arbeider må sies å ha vært skoledannende for forskningen innen nyere landskapsarkitektur.

Skoledannelser er lettere å identifisere og evaluere når det har gått en viss tid, og det er mulig at ettertiden vil bedømme dette annerledes. Basert på antall doktorgrader og vitenskapelige publikasjoner innen emnet kan det synes som landskapsarkitekturforskningen er inne i en ekspansiv periode, og at de fire feltene som ble identifisert innledningsvis, nemlig forskning på design og designprosesser, på kvalitet innen boligområder, på landskapsutvikling og kulturlandskap og, ikke minst, på landskapsarkitekturens historie, spesielt den nyere historie, alle er deler av dette bildet. Utviklingen har vist at de kompendiene som ble laget av lærere ved LA-programmet på Ås har vært, om ikke skoledannende, så i alle fall viktige brikker i utviklingen av fagets forståelseshorisont i Norge og Norden.

Firenzecharteret om historiske hager som tillegg i 1982, innebar det en anerkjennelse av hagekunstens og landskapsarkitekturens betydning for verdensarven.

- 26 Forfatterens nåværende navn er Anne-Karine Halvorsen Thorén.
- 27 I *Theorie der Gartenkunst*, bind 5, syvende kapittel, omtaler Hirschfeld (1785) det han kaller "Volksgärten", og han utvikler her på mange måter et program for offentlige parker som senere bidragsytere til denne tradisjonen, for eksempel John Claudius Loudon, har bygget på og ført videre. Da tidsskriftet *Kunst og kultur* i 1914 gav ut et "Havenummer", var offentlige parker en selvsagt del av dette.
- 28 Tom Turner har publisert mye om dette på sitt nettsted "Gardenvisit". Se for eksempel: http://www.gardenvisit.com/landscape_architecture/london_landscape_architecture/landscape_planning_pos_public_open_space/1929_loudon_breathing_zones (lastet ned mai 2012).
- 29 Downing siterer flittig fra Hirschfelds verk i sin *A treatise on the theory and practice of landscape gardening* fra 1841 (Downing, 1841).
- 30 Olmsted brukte også Hirschfeld flittig i sin virksomhet, og ifølge Franziska Kirchner (2002) ansatte han også mange tyske landskapsarkitekter i forbindelse med utviklingen av parken.
- 31 Treib (2002), Jacques and Woudstra (2009) og ikke minst Hauxner (1993) er bare noen få av en lang rekke eksempler.

- Andersson, R.G., 1975. Landskapsarkitekten som kulturarbetare: Funderingar om vår situation i tiden. *Landskap*, 1.
- Andersson, T., Jonstoj, T. og Lundquist, K., eds., 2000. *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*. Stockholm: Byggeförl.
- Asheim, V., 1972. Kulturlandskapet i dag og i morgen. *Landskap*, 6, pp. 105–111.
- Asheim, V., 1975 (opubl.). Kulturlandskapets historie. Ås: Norges landbrukshøgskole, Institutt for landskapsplanlegging.
- Asheim, V., 1978. *Kulturlandskapets historie: jord- och skogbruksområdene slik det var og slik det er i flatbygdene på Østlandet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Austad, I. and Norderhaug, A. 1999. Det tradisjonelle kulturlandskapet: ikke bare estetikk. In: M. Eggen, et al., eds. 1999. *Landskapet vi lever i*. Oslo: Norsk arkitekturforlag.
- Beveridge, C.E. and Rocheleau, P., 1998. *Frederick Law Olmsted: Designing the American landscape*. New York: Universe.
- Bruun, M., 1963. Baroniet Rosendal. *Havekunst*, 4.
- Bruun, M., 1969–70. Hagekunst i Bergen i eldre tid. *Lustgården*, pp. 182–207.
- Bruun, M., 1970 (opubl.). Boligområder. Ås: Norges landbrukshøgskole, Institutt for landskapsplanlegging.
- Bruun, M., 1975 [1967] (opubl.). *Hagekunstens historie*. Ås: Norges landbrukshøgskole, Institutt for landskapsplanlegging.
- Bruun, M., 2007. *Norske hager gjennom tusen år*. Oslo: Andresen & Butenschøn.
- Byggekunst*, 1981. Byens landskap.
- Charlesworth, M., 1993. Letters. *Landscape Journal*, 12(1).
- Christensen, A.L., 2002. *Det norske landskapet: om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*. Oslo: Pax.
- Clay, G., 1973. Scandia Nostalgica. *Landscape Architecture*, October.
- Diedrich, L., ed., 2012. *Light volumes: art and landscape by Monika Gora*. Basel: Birkhäuser.
- Downing, A.J., 1841. *A treatise on the theory and practice of landscape gardening: Adapted to North America*. New York and London: Wiley and Putnam; Boston, C.C. Little and co.
- Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture, 1997. *Nature and ideology: Natural garden design in the twentieth century*. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Dyring, A.-K., 1978. *Naturmark i utbyggingsområder: oversikt over områder nær NLH med aktuelle eksempler og problemstillinger*. Ås: Norges landbrukshøgskole, Institutt for landskapsplanlegging.
- Egan, D. and Tishler, W.H., 1999. Jens Jensen, native plants, and the concept of Nordic superiority. *Landscape Journal*, 18(1).
- Eggen, M., 1975. Landskapsanalyse og klassekamp. *Landskap*, 1, pp. 6–9.
- Erstad-Jørgensen, E., 1921. *Byggekunst*, pp. 5–6.
- Gabrielsen, E., 1973 [1969] (opubl.). *Landskapsarkitektur*. Ås: Norges landbrukshøgskole, Institutt for landskapsplanlegging.
- Gaukstad, E. and Sønstebø, G., 2003. *Nordens landskap: Forprosjekt for oppfølging av den europeiske landskapskonvensjonen*. København: Nordisk Ministerråd.
- Gothein, M.L., 1914. *Geschichte der Gartenkunst*. Jena: Diederich.
- Gröning, G. and Wolschke-Bulmahn, J., 1987. *Die Liebe zur Landschaft*. München: Minerva.
- Gröning, G. and Wolschke-Bulmahn, J., 1992. Some notes on the mania for native plants in Germany. *Landscape Journal*, 11(2), pp. 116–126.
- Gröning, G. and Wolschke-Bulmahn, J., 1994. If the shoe fits, wear it! *Landscape Journal*, 13(1).
- Hauxner, M., 1993. *Fantasiens Have: det moderne gennembrud i havekunsten og sporene i byens landskab*. København: Arkitektens Forlag.
- Hauxner, M., 2002. *Med himlen som loft*. København: Arkitektens Forlag.
- Hirschfeld, C.C.L., 1785. *Theorie der Gartenkunst*. Leipzig: Weidmann.
- Hunt, J.D., 2000. *Greater perfections: The practice of garden theory*. London: Thames & Hudson.

- ICOMOS, 1964. *Venezia-charteret* (Firenze-charteret, Historiske hager, 1982).
- Jacques, D. and Woudstra, J., eds., 2009. *Landscape modernism re-nounced: The career of Christopher Tunnard (1910–1979)*. London: Routledge.
- Jellicoe, S. and Jellicoe, G.A., 1975. *The landscape of man: Shaping the environment from prehistory to the present day*. London: Thames & Hudson.
- JoLA, 2008. *Journal of Landscape Architecture*, Autumn, pp. 84–90.
- Jones, M., 1988. Progress i Norwegian cultural landscape studies. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 42(2–3).
- Jørgensen, K., 1984. *Bomiljø i by: erfaringer fra arbeidet med bomiljøtiltak i Oslo*. Oslo: Bydelsutvalgenes fellessekretariat i samarbeid med Forbruker- og administrasjonsdepartementet og Miljøverndepartementet.
- Jørgensen, K., 1986. Karen Reistad: Grand old lady i norsk landskapsarkitektur. *Byggekunst*, 2.
- Jørgensen, K., 1988. Olav L. Moen og nyklassisismen i norsk landskapsarkitektur. *Byggekunst*, 3, pp. 170–177.
- Jørgensen, K. and Stabel, V., 2010. *Ny norsk landskapsarkitektur*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Jørgensen, K. and Suneson, T., 1999. Om etableringen av landskapsarkitektutdanningen i Norge og Sverige. In: M. Eggen, et al., eds., 1999. *Landskapet vi lever i*. Oslo: Norsk Arkitekturforlag.
- Kirchner, F., 2002. *Der Central Park in New York und der Einfluss der Deutschen Gartentheorie und -praxis auf seine Gestaltung*. Worms: Werner.
- Koinberg, S., Stenmark, B. and Holm, T., 1979. *Det är möjligt! Om upprustning av utemiljön i ett 60-talsområde*. Stockholm: Byggeforskningsrådet.
- LAE, 2009. *On site*. Landscape Architecture Europe Foundation. Basel: Birkhäuser.
- Luiten, E., Diedrich, L. and Holden, R., eds., 2006. *Fieldwork: landscape architecture Europe*. Basel: Birkhäuser.
- Lund, H., Dirckinck-Holmfeld, K., Hegner Christiansen, J., Salto Stephensen, L. & Lund, A., 2000–2002. *Danmarks havekunst*. København: Arkitektens Forlag.
- Lund, N.-O. 1970. *Teoridannelser i arkitekturen: Arkitekter og ideer fra 40'rne til i dag*. København.
- Lundström, S. and Landqvist, Å., eds., 1979. *Barnens miljö i Norden*. Stockholm: Föreningarna Nordens förb.
- Mørup Jensen, C., 1975. Vor situation i tiden og et kig ind i fremtiden. *Landskap*, 2.
- Neckar, L. 1995. Anmeldelse – Nature and ideology: Natural garden design in the twentieth century. *Landscape Journal*, 14(1).
- Nordisk Ministerråd, 1987. *Natur- og kulturlandskapet i arealplanlæggingen. Vol. 1*. Miljørapport, nr. 3.
- Nordisk Ministerråd, 1987. *Natur- og kulturlandskapet i arealplanlæggingen. Vol. 2: Forvaltning av ressurser og verdier*. Miljørapport, nr. 3.
- Olsen, J., 2000. The perils of rootedness: On bioregionalism and right wing ecology in Germany. *Landscape Journal*, 19(1–2).
- Riley, R. and Brown, B., 1991. Most influential books. *Landscape Journal*, 2.
- Schnitler, C.W., 1916. *Norske Haver i gammel og ny tid: Norsk havekunsts historie med oversigter over de Europæiske havers udvikling*. Kristiania: Alb. Cammermeyers forl.
- Shepherd, P., 1953. *Modern gardens*. London: Architectural Press.
- Simonds, J.O., 1961. *Landscape architecture: The shaping of man's natural environment*. New York: McGraw-Hill.
- Sorte, G.J., 1971. *Perception av landskap*. Ås: Norges landbrukshøgskole, Institutt for hagekunst.
- Sorvig, K., 1994. Natives and Nazis: An imaginary conspiracy in ecological design. *Landscape Journal*, 13(1).
- SOU, 1975. *Barn: rapport från Barnmiljöutredningen*. Nr. 6, Barnen och den fysiska miljön. Stockholm: Liber-Förlag.
- Swaffield, S., ed., 2002. *Theory in landscape architecture: A reader*. Philadelphia: Univ. of Pennsylvania.
- Sørensen, C.Th., 1959. *Europas havekunst: Fra Alhambra til Liselund*. København: Gads forl.
- Sørensen, C.Th., 1975. 60 år i faget. *Landskap*, 1, pp. 4–5.
- Tournikiotis, P., 1999. *The historiography of modern architecture*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Treib, M., 2002. *The architecture of landscape: 1940–1960*. Philadelphia: Univ. of Pennsylvania.

Turner, T. *Gardenvisit*. http://www.gardenvisit.com/landscape_architecture.

Utblick Landskap, 1992. Urkunder, 1. Stockholm: Landskapsarkitekternas riksförbund.

Wolschke-Bulmahn, J. 1988. Fremtidens hage. *Landskab*, 3.

Biographical information

Karsten Jørgensen
Professor
NMBU – Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Seksjon for landskapsplanlegging
KA, 2. etg
Phone: +47 672 31 293
E-mail: karsten.jorgensen@nmbu.no

Karsten Jørgensen (1953) er professor i landskapsarkitektur ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet. Han var grunnlegger og redaktør av JoLA – *Journal of Landscape Architecture* fra 2006–2015. Hans forskningsfelt er samtidshistorie i landskapsarkitektur. Jørgensen er en av forfatterne i praktboka *Hager mot nord* – Orkana akademisk 2015.